

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Тарасенко Наталія Миронівна

УДК 378:356:355:37:371(043.3)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Хмельницький – 2018

Дисертацією є рукопис.
Роботу виконано у Хмельницькому національному університеті,
Міністерство освіти та науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Сікорський Петро Іванович**, Національний університет «Львівська політехніка», кафедра педагогіки та соціального управління Інституту права та психології, професор кафедри.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор **Васянович Григорій Петрович**, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, кафедра гуманітарних дисциплін та соціальної роботи, професор кафедри;
кандидат педагогічних наук, доцент **Дем'янюк Юрій Анатолійович**, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кафедра прикордонної безпеки, професор кафедри.

Захист відбудеться «16» лютого 2018 р. о 9.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 70.705.03 Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького за адресою: вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29000.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького за адресою: вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29000.

Автореферат розіслано «09» січня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат педагогічних наук,
доцент

І. М. Кустовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Інтеграція освітніх процесів у межах Болонського процесу, необхідність побудови відкритих освітніх систем спонукає навчальні заклади, у тому числі й військові, вживати заходів задля створення таких умов їхнього функціонування, котрі б у сукупності сприяли високій якості професійної підготовки майбутніх фахівців. Для досягнення цієї мети освітнє середовище, з точки зору сучасних проблем і викликів, повинно являти собою певну зону безпеки, у якій би відчували себе повноцінно реалізованими та захищеними усі суб'єкти освітнього процесу (далі – ОП). Безпека суб'єктів навчання розглядається в контексті загальних проблем безпеки держави, громадської та особистої безпеки, безпечних умов навчання та правил безпечної поведінки окремого індивіда. Окремо постає проблема формування освітнього середовища (далі – ОС), якість та повноцінне функціонування якого залежить від його безпеки. Тобто, йдеться про безпечне освітнє середовище (далі – БОС) навчального закладу, яке охоплює психолого-педагогічний, соціально-педагогічний, інформаційний та інші його аспекти.

Навчальний заклад як соціальний інститут суспільства є суб'єктом безпеки, що здатний будувати свою власну (локальну) систему безпеки у процесі освіти, виховання і розвитку особистості майбутнього фахівця. Аби не відставати від стрімких змін навколишнього світу сучасні фахівці мусять навчатися впродовж усього життя, тому однією з умов їхньої успішної самореалізації є потреба в безпечних умовах навчання.

Варто наголосити, що однією з головних умов підвищення доступності якісної конкурентоздатної освіти, відповідно до вимог інноваційного розвитку суспільства, є також створення БОС. Це передбачено не лише стратегічними нормативними актами (Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.), а й умовами функціонування навчальних закладів, що зацікавлені у створенні умов для підготовки висококваліфікованих фахівців.

Проблема формування БОС є предметом уваги багатьох зарубіжних (К. Bosworth, L. Ford, S. Johnson, D. Hernandez, R. Langhou D., S. Robers, J. Truman, J. Zhang, I. Баєва, I. Брагін, Є. Величко, В. Гафнер, Л. Гаязова, В. Ковров, Г. Коджаспірова, Є. Лактіонова, С. Петров, В. Пилипенко, В. Рубцовта ін.) і вітчизняних (І. Обозова, Л. Шевченко, Н. Цікановська та ін.) дослідників у галузі педагогіки і психології, які досліджують вплив загроз і ризиків на безпеку ОС навчального закладу. Проте, у їхніх роботах не розглядається питання формування БОС у вищому військовому навчальному закладі (далі – ВВНЗ), а тому існує потреба у визначенні критеріїв і показників для аналізу стану БОС у ВВНЗ, обґрунтуванні педагогічних умов його формування і розробці моделі цього процесу, оскільки специфіка ВВНЗ вимагає від ОС максимальної захищеності та постійного контролю за його станом.

Особливо актуальною проблема формування БОС постає в останні роки (2014–2017 рр.) після анексії Російською Федерацією Криму й окупації східних територій України, коли вимоги до професійної підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ суттєво зросли. Сучасні офіцери повинні вміти протистояти всім можливим викликам, небезпекам та загрозам сьогодення, а рівень їхньої

бойової та морально-психологічної підготовки має бути максимально високим, оскільки від цього залежатиме ефективність виконання професійних обов'язків і головного завдання – оборони держави. Водночас курсанти під час навчання працюють із таємною інформацією, зброєю, новітньою військовою технікою, вибуховими речовинами і пристроями, поводження з якими вимагає дотримання особливих заходів безпеки. Це актуалізує підтримання здорового психологічного стану курсантів, формування їхньої готовності діяти в нестандартних і стресових ситуаціях під час виконання професійних обов'язків. Разом із тим вирішення цих завдань ускладнено суперечностями між: вимогами щодо якості професійної підготовки майбутніх офіцерів та наявністю стійкого впливу на неї несприятливих соціально-психологічних чинників, зумовлених особливостями військового укладу життя; вимогами щодо формування психологічної стійкості курсантів у складних умовах професійної діяльності та недостатнім рівнем навчально-методичного забезпечення професійної підготовки в умовах ВВНЗ; необхідністю забезпечення готовності курсантів до протидії впливу можливих інформаційних викликів і загроз в ОС та недостатнім формуванням у них відповідних компетентностей.

Таким чином, актуальність теми, її недостатня теоретична розробленість і практичне значення, необхідність подолання зазначених суперечностей, а також попередження виникнення можливих загроз, небезпек і ризиків ОС зумовили вибір теми дослідження «Педагогічні умови формування безпечного освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проводилось відповідно до плану наукової і науково-технічної діяльності Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного в межах науково-дослідної роботи «Організаційно-педагогічні засади формування безпечного освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі» (шифр «Середовище», державний реєстраційний номер 0101U001771). Роль здобувача у виконанні цієї роботи полягає в теоретичному висвітленні проблеми формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ, розробці моделі цього процесу та укладанні методичних рекомендацій науково-педагогічним працівникам (далі – НПП) щодо підвищення ефективності формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ.

Тему дисертації затверджено вченою радою Хмельницького національного університету (протокол № 6 від 21.01.2012 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 29.05.2012 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування безпечного освітнього середовища у ВВНЗ.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу наукових джерел визначити сутність базових понять дослідження, особливості і структуру безпечного освітнього середовища ВВНЗ.
2. Визначити критерії, показники, параметри та рівні сформованості безпечного освітнього середовища ВВНЗ.

3. З урахуванням результатів аналізу педагогічної теорії й практики професійної підготовки майбутніх офіцерів обґрунтувати педагогічні умови формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ та розробити модель цього процесу.

4. Експериментально перевірити педагогічні умови формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ.

5. Укласти методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо підвищення ефективності формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ.

Об'єкт дослідження – освітній процес у вищих військових навчальних закладах.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування безпечного освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ буде результативним за таких педагогічних умов: впровадження гуманістичного підходу у процес формування військового фахівця у ВВНЗ; інтенсивної адаптації курсантів до специфічних умов ВВНЗ; навчання майбутніх офіцерів методам і технологіям роботи в умовах стресових ситуацій; формування готовності курсантів до протидії впливу можливих інформаційних викликів і загроз в освітньому процесі ВВНЗ.

Для досягнення поставленої мети, виконання завдань і перевірки гіпотези використовувалися адекватні авторському задуму **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз та синтез, абстрагування та конкретизація, узагальнення, індукція, аналогія, моделювання, порівняння та систематизація філософської, педагогічної, психологічної, навчально-методичної літератури, нормативно-правових документів, керівних документів ВВНЗ для з'ясування стану розробленості проблеми дослідження, обґрунтування педагогічних умов формування БОС; *емпіричні* – вивчення літератури та результатів освітньої діяльності курсантів, спостереження, опитування (письмове, усне), бесіди, тестування, анкетування, вивчення і узагальнення педагогічного досвіду – для визначення показників сформованості БОС у ВВНЗ, експертна оцінка – для верифікації правильного та належного вибору педагогічних умов формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ, констатувальний експеримент – для з'ясування стану ОС на предмет безпечності у ВВНЗ; формувальний експеримент – для перевірки ефективності визначених педагогічних умов формування БОС у ВВНЗ; *математичної статистики* – коефіцієнт конкордації W Кенделла в експертній оцінці з метою ранжування обраних педагогічних умов; критерій λ Колмогорова-Смірнова з метою встановлення достовірності відмінностей між критеріями і показниками рівня сформованості БОС у ВВНЗ.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше обґрунтовано педагогічні умови формування безпечного освітнього середовища у ВВНЗ (впровадження гуманістичного підходу у процес формування військового фахівця у ВВНЗ; інтенсивної адаптації курсантів до специфічних умов ВВНЗ; навчання майбутніх офіцерів методам і

технологіям роботи в умовах стресових ситуацій; формування готовності курсантів до протидії впливу можливих інформаційних викликів та загроз в освітньому середовищі ВВНЗ); розроблено модель формування безпечного освітнього середовища у ВВНЗ;

удосконалено сутність поняття «безпечне освітнє середовище» та його структуру шляхом введення матеріально-технічного, психологічного, особистісного, когнітивного та нормативно-правового компонентів;

набули подальшого розвитку діагностичний апарат для з'ясування стану захищеності освітнього середовища ВВНЗ, зокрема критерії, показники, параметри та рівні безпечного освітнього середовища, їх тлумачення і методика застосування у визначенні стану сформованості безпечного освітнього середовища у ВВНЗ.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розроблено спеціальний навчальний курс «Основи безпечного освітнього середовища у ВВНЗ»; реалізовано професійно спрямовані ситуативні завдання для формування практичних навичок безпечної поведінки у змісті навчальних дисциплін «Педагогіка», «Військова педагогіка», «Військова педагогіка та психологія (у т. ч. навчання та виховання)», «Військова психологія», «Психологія кризових ситуацій», «Військова психологія (у т. ч. конфліктологія)», «Конфліктологія», «Морально-психологічне забезпечення військової діяльності» тощо); укладено методичні рекомендації для НПП щодо підвищення ефективності формування БОС у ВВНЗ.

Отримані результати дослідження можуть бути використані: керівним складом, начальниками факультетів і кафедр, НПП, майбутніми офіцерами для підвищення стану безпеки освітнього середовища ВВНЗ та вдосконалення функціонування ОП загалом; психологічною та виховною службами для вдосконалення змісту морально-психологічної підготовки особового складу Збройних Сил України (далі – ЗС України). Результати дослідження також можуть бути використані в системі фахової підготовки майбутніх офіцерів ЗС України, Державної прикордонної служби України, а також правоохоронних органів та інших силових структур та за умов адаптації розроблених матеріалів – для проведення занять із професійної підготовки з різними категоріями персоналу, на курсах перепідготовки і підвищення кваліфікації.

Основні результати дослідження впроваджено в освітній процес Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (акт про реалізацію № 26/1/681 від 25.01.2017 р.), Національного університету оборони України імені І. Черняхівського (акт впровадження № 182/985 від 14.03.2017 р.), Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (акт впровадження № 518/141 від 22.05.2017 р.), Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (акт впровадження № 2335 від 12.06.2017 р.), Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (акт впровадження № 8/1346/04-07 від 16.06.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі подані в дисертації наукові результати отримано автором самостійно. У тезах [18], опублікованих у співавторстві з

Ковтуном О. С., особисто здобувачем запропоновано систему емпіричних індикаторів безпеки ОС та систему критеріїв інтерпретації даних, зокрема визначення рівня розвитку і безпеки інклюзивного ОС.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та результати дослідження доповідались та обговорювались на науково-практичних і наукових конференціях: *міжнародних* – «Професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України: якість освіти – основа конкурентоспроможності майбутнього фахівця» (Ялта, 2011 р.), «Питання сучасної науки і освіти» (Київ, 2015 р.), «Інновації та традиції в сучасній науковій думці» (Київ, 2015 р.), «Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» (Київ, 2016 р.); *всукраїнських* – «Новітні технології – для захисту повітряного простору» (Харків, 2012 р.), «Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України» (Хмельницький, 2016 р.).

Публікації. Основні результати дослідження за темою дисертації опубліковано у 19 наукових публікаціях, із них 8 наукових статей – у фахових виданнях України в галузі педагогіки, 4 статті – у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз даних, 1 стаття – в іноземному виданні, 6 публікацій – у матеріалах наукових конференцій (1 – у співавторстві).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 203 найменування, та 8 додатків на 68 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 265 сторінок. Обсяг основного тексту складає 153 сторінки і містить 3 рисунки на 3 сторінках та 13 таблиць на 12 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **першому розділі** – «Теоретичні основи формування безпечного освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах» – висвітлено теоретичні основи формування БОС у вищій освіті та вищій військовій освіті; розкрито сутність і зміст понять «освітнє середовище» та «безпечне освітнє середовище»; розглянуто загрози, небезпеки і ризики у чотирьох видах безпеки в ОС (інформаційній безпеці, безпеці життєдіяльності, безпеці військової служби та психологічній безпеці); проаналізовано особливості формування БОС у ВВНЗ, зокрема у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (далі – НАСВ), подано структуру безпечного освітнього середовища ВВНЗ і визначено принципи його формування.

Теоретичний аналіз наукової літератури дозволив встановити, що темі ОС присвячено дослідження таких вчених як: М. Братко, Н. Нижник, В. Рубцов, В. Слободчиков, Г. Ситник, В. Согілевський та ін. Освітнє середовище ними розглядається як фактор соціалізації особистості майбутнього фахівця та водночас передумова його розвитку, а також як багатокомпонентне складне явище, що є простором для суб'єктів та об'єктів ОП, в якому реалізують спільну діяльність, культивують певні цінності, норми та правила. Узагальнення результатів цього аналізу дало змогу встановити, що сучасне

середовище навчального закладу не є ізольованим від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, які можуть приносити як позитивний результат, так і породжувати загрози, небезпеки та ризики, які можуть призвести до деструктивних змін у ньому. Серед можливих небезпек, загроз і ризиків в освітньому середовищі ВВНЗ можна виокремити такі: конструкторські та заводські недоліки зброї і техніки; відсутність чітких інструкцій реагування на непередбачувані ситуації; негативний психологічний вплив; несприятлива психологічна атмосфера; психологічне насилля тощо.

Запропоновані дослідниками підходи (еколого-особистісний – В. Ясвін, комунікативно-орієнтований – В. Рубцов, еколого-психологічний – В. Панов, антрополого-психологічний – В. Слободчиков) до змісту понять «безпека», «загроза», «освітнє середовище», «безпечне освітнє середовище» та врахування того, що вища військова освіта є частиною національної безпеки країни, дозволяють трактувати *безпечне освітнє середовище ВВНЗ як середовище, захищене від можливих різноманітних небезпек та загроз, що можуть спричиняти негативний вплив на нього чи вносити деструктивні зміни.*

Для з'ясування структури цього поняття враховано: результати аналізу безпеки ОС шляхом оцінки соціально-психологічного, педагогічного, інформаційного, правового, медичного, а також матеріально-технічного аспектів; систему можливих загроз, небезпек і ризиків в освітньому середовищі ВВНЗ у психологічній безпеці, інформаційній безпеці, безпеці життєдіяльності та безпеці військової служби, зниження рівня яких за певних умов може впливати на загальний стан захищеності ОС; сутність ОС навчального закладу, показники його безпеки для досягнення високої якості професійної підготовки військовослужбовців в умовах модернізації освіти. З огляду на це, структуру БОС у ВВНЗ складають такі компоненти: *матеріально-технічний*, під яким доцільно розуміти матеріально-технічну базу навчального закладу, його територію, умови праці та навчання тощо, технологічний стан, який відповідає відповідним вимогам нормативно-правових актів; *нормативно-правовий*, до якого входить зміст основних положень нормативних документів, стандартів, інструкцій тощо; *когнітивний*, що відображає зміст навчальних програм та зміст спеціальних навчальних дисциплін, які сприяють формуванню БОС у ВВНЗ («Військова педагогіка та психологія (у т. ч. навчання та виховання)», «Військова психологія (у т. ч. конфліктологія)», «Військова педагогіка», «Соціально-психологічні технології управління військовими колективами» тощо); *психологічний*, до якого належать всі можливі взаємовідносини у ВВНЗ та морально-психологічний клімат як результат взаємодії між суб'єктами освітнього процесу ВВНЗ; *особистісний (особистість військовослужбовця безпечного типу поведінки)*, де поведінка особистості військовослужбовця передбачає наявність чотирьох основних компонентів: виявлення небезпеки (знання небезпек, що оточують людину, знання фізичних властивостей цих небезпек, уміння розпізнавати природу небезпеки тощо); запобігання впливу небезпеки; подолання небезпеки; створення режиму безпеки.

З'ясовано, що необхідність підвищення ефективності формування БОС у ВВНЗ на сьогодні обумовлена специфікою професійної діяльності майбутніх

фахівців ВВНЗ, пов'язана з вимогами та тенденціями сучасного суспільства. Найбільш перспективним для дослідження БОС є системний підхід, який дозволяє чітко виокремити цілі та засоби цієї роботи.

У **другому розділі** – «Роль педагогічних умов у формуванні безпечного освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах» – визначено критерії, показники, параметри та рівні сформованості безпечного освітнього середовища ВВНЗ; обґрунтовано педагогічні умови формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ, а також методику їх реалізації в освітньому процесі; подано модель формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ.

Базовими критеріями рівня сформованості безпечного освітнього середовища ВВНЗ, у розробці яких було взято до уваги наукові розвідки І. Баєвої, В. Гафнера, В. Ясвіна та інших, а також емпіричний досвід науково-педагогічних працівників НАСВ, було обрано такі: *критерій захищеності курсантів від усіх видів насильства* (показником є оцінка рівня захищеності курсантів в ОС, яка досліджувалась з урахуванням взаємодії курсанта в різних діадах (курсант – курсант, курсант – педагог, курсант – група, педагог – група, начальник – підлеглий тощо); *критерій референтної значущості ОС* (показник – середнє значення оцінки курсантами свого ставлення до ОС); *критерій задоволеності курсантів ефективністю функціонування компонентів ОС* (показником є сумарна оцінка курсантами ефективності функціонування компонентів ОС, за винятком нормативно-правового компонента. З урахуванням результатів дослідження, визначено специфічні параметри, які принципово важливі для формування БОС у ВВНЗ. Це професійна адаптація курсантів ВВНЗ; безпека життєдіяльності курсанта в освітньому середовищі ВВНЗ; комунікативна культура; виховна система на основі єдиноначальності; екстремальна компетентність; психологічна стійкість; морально-психологічний клімат (сприятлива психологічна атмосфера) та інформаційна безпека.

На основі рівневого підходу до діагностики безпеки освітнього середовища ВВНЗ встановлено, що сформованість БОС може виявлятися на низькому, середньому та високому рівнях. *Низький рівень* характеризується тим, що курсанти не усвідомлюють значення безпеки в ОП, у них зовнішня мотивація до процесу підготовки переважає над внутрішньою, недостатній ступінь розвиненості необхідних умінь і навичок розпізнавання можливих загроз, небезпек чи ризиків, здатності й готовності до забезпечення БОС. *Середній рівень* вирізняється тим, що курсанти усвідомлюють цінність БОС, мотивація навчання у них ґрунтується на основі пізнавальних інтересів; вони мають міцні знання, необхідні уміння і навички для виявлення потенційних небезпек та переважно сформовані здатність й готовність до забезпечення БОС. *Високий рівень* полягає у глибокому усвідомленні курсантами важливості створення БОС, мотивація до навчання – на основі інтелектуальної потреби, є належні знання щодо сутності безпеки, уміння запобігати виникненню можливих загроз, небезпек чи ризиків та ефективно протидіяти їм, здатність і готовність конструювати власні способи і стратегії забезпечення БОС.

З урахуванням чинників можливих небезпек, загроз і ризиків для ОС у ВВНЗ з'ясовано, що формування БОС у ВВНЗ буде результативним за таких

педагогічних умов: впровадження гуманістичного підходу у процес формування військового фахівця у ВВНЗ; інтенсивної адаптації курсантів до специфічних умов ВВНЗ; навчання майбутніх офіцерів методам і технологіям роботи в умовах стресових ситуацій; формування готовності курсантів до протидії впливу можливих інформаційних викликів і загроз в освітньому процесі ВВНЗ. Вибір педагогічних умов було підтверджено оцінкою експертів.

Метою реалізації першої педагогічної умови є забезпечення відчуття власної гідності курсанта та поваги до нього з боку командирів, викладачів і товаришів по службі, що є основою гуманістичного підходу у формуванні психологічної безпеки, безпеки життєдіяльності та безпеки військової служби. Впровадження другої умови має на меті привчання майбутніх офіцерів до підпорядкування вимогам ВВНЗ, зокрема наказам, військовим статутам, розпорядженням командирів з усвідомленням необхідності виконання своїх обов'язків за професійним призначенням. Третя педагогічна умова передбачає набуття майбутніми офіцерами навичок стресостійкості в екстремальних ситуаціях, коли курсант гартує свою волю, зміцнює себе фізично і готується психологічно до дій у надзвичайних ситуаціях, що реально межують з небезпеками та загрозами життю. Четвертою педагогічною умовою передбачається вдосконалення культури інформаційної безпеки, що базується на здобутті умінь розпізнавати ворожу пропаганду, організувати протидію впливу можливих небезпек, загроз і ризиків, формувати свої професійні навички та глибоко усвідомлювати високе звання офіцера.

Цілісне бачення процесу формування БОС у ВВНЗ відображено у його теоретичній моделі (рисунок 1). Вона схематично відтворює систему компонентів, які визначають і розкривають її призначення, взаємозв'язки, принципи, зміст, умови, методи та шляхи реалізації педагогічних умов формування БОС у ВВНЗ. Модель подана такими блоками: *цілепокладання* (мета; завдання; принципи), *змістовно-виконавчий* (компоненти освітнього середовища; види безпеки в освітньому середовищі ВВНЗ; педагогічні умови; форми та методи їх реалізації) і *діагностичний* (критерії; показники; параметри; рівні). Кінцевим результатом є готовність суб'єктів ОС до зміцнення БОС у ВВНЗ, підвищення рівня сформованості безпечного освітнього середовища ВВНЗ та вдосконалення на його основі професійної підготовки військових фахівців. Модель дозволяє контролювати процес формування БОС у ВВНЗ та вносити до нього корективи з метою вдосконалення професійної підготовки у ВВНЗ. Вона є універсальною для діагностики та підвищення рівня сформованості БОС будь-якого ВВНЗ, а впровадження обґрунтованих педагогічних умов має на меті збільшення захищеності складників ОС відповідно до чотирьох видів безпеки і суттєве зменшення вірогідності впливу можливих загроз, небезпек чи ризиків в освітньому середовищі ВВНЗ.

У **третьому розділі** – «Особливості організації та результати проведення педагогічного експерименту» – подано методичку, особливості організації, зміст та аналіз результатів педагогічного експерименту, а також методичні рекомендації ННП щодо підвищення ефективності формування БОС у ВВНЗ.

Рисунок 1 – Теоретична модель формування безпечного освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі

Дослідження проводилось у три етапи.

На *теоретико-аналітичному* етапі (грудень 2012 – травень 2014 рр.) відбувалось вивчення філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної літератури з проблеми формування БОС; узагальнювався й аналізувався досвід роботи вищих військових навчальних закладів України з даної проблематики; визначались принципи формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ; сформульовано гіпотезу дослідження. На *діагностико-пошуковому* етапі (липень 2014 – листопад 2015 рр.) були визначені критерії, показники, параметри та рівні сформованості безпечного освітнього середовища ВВНЗ, обґрунтовані педагогічні умови формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ та розроблена модель цього процесу. *Експериментально-підсумковий* етап (грудень 2015 – серпень 2016 рр.) присвячено реалізації педагогічних умов та підтвердженню їх дієвості шляхом проведення формувального етапу експерименту в НАСВ, Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (далі – НАДПСУ), Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності (далі – ЛДУБЖ), порівняння результатів вхідного та вихідного контролю рівня сформованості БОС. На цьому етапі також сформульовано методичні рекомендації щодо підвищення ефективності формування БОС у ВВНЗ, підготовлено та видано публікації з досліджуваної теми; оформлено рукопис дисертації.

Першим кроком педагогічного експерименту був його констатувальний етап, на якому були використані критерії, показники та параметри, що дозволили з'ясувати наявний рівень сформованості БОС. У констатувальному експерименті взяли участь 415 курсантів 1-го та 2-го курсів і 65 курсантів випускних курсів НАСВ. Констатувальний експеримент проводився за такими напрямками: 1) визначення рівня обізнаності і усвідомлення випускників НАСВ про БОС, їх ставлення до предметів гуманітарного циклу та оцінка їх ролі у формуванні БОС; 2) визначення оцінки курсантами можливостей особистого внеску у формування БОС; 3) аналіз навчальних програм з окремих дисциплін для вивчення практики формування БОС у НАСВ; 4) визначення рівня задоволеності матеріально-технічним, когнітивним, психологічним та особистісним компонентами ОС у ВВНЗ; 5) визначення рівня сформованості БОС у НАСВ за базовими критеріями та специфічними параметрами. За результатами констатувального етапу експерименту було встановлено, що рівень сформованості БОС у НАСВ потребує суттєвого вдосконалення. Отримані результати засвідчили наявність проблем у формуванні безпечного освітнього середовища ВВНЗ, що потребували визначення та обґрунтування педагогічних умов, за яких цей процес буде більш ефективним.

Формувальний етап педагогічного експерименту полягав у впровадженні педагогічних умов, запропонованих у другому розділі дисертації, і експериментальної перевірки їх результативності. До цього етапу було залучено 800 курсантів різних курсів НАСВ, НАДПСУ та ЛДУБЖ, з яких 395 – увійшло до експериментальної групи (далі – ЕГ) та 405 – до контрольної групи (далі – КГ). В ЕГ було впроваджено зазначені педагогічні умови, тоді як курсанти КГ продовжували навчання у звичному режимі.

Відповідно до визначених педагогічних умов щодо підвищення рівня сформованості безпечного освітнього середовища ВВНЗ спроектовано систему основних заходів, що дозволяють реалізовувати відповідні педагогічні умови.

Основними заходами щодо *впровадження гуманістичного підходу у процес формування військового фахівця у ВВНЗ* були: 1) організація роботи спеціальної бібліотеки на кафедрі морально-психологічного забезпечення діяльності військ НАСВ, кафедрі педагогіки та соціально-економічних дисциплін НАДПСУ, кафедрі практичної психології та педагогіки ЛДУБЖ. Функціонування такої бібліотеки передбачало не лише наявність літератури гуманістичного спрямування, але й роботу викладачів кафедр, які допомагали курсантам у виборі відповідних творів, пояснювали їхню цінність, скеровували курсантів до реалізації самостійного пошуку інформації; 2) використання ситуативного та діалогічного методів, методу сценарію і дискусії як різновидів групової роботи курсантів. Так, наприклад, ситуативний метод дозволив курсантам глибоко усвідомити сутність проблемної ситуації, продемонструвати слухачам та НПП особливості освітнього середовища ВВНЗ та сформувати навички культурної взаємодії між курсантами, розкрити сутність понять «згуртованість», «доброта», «взаємовиручка», «співпереживання» тощо, без яких гуманістичний підхід до процесу формування військового фахівця у ВВНЗ є неможливим. Особливістю методу дискусії або дебатів є формулювання проблемного питання з метою навчання ведення цивілізованої суперечки. Участь у суперечці дає можливість активізувати у курсантів самостійний пошук необхідної інформації, виокремлення у ній вагомих аргументів тощо. Зазначені методи використовуватися під час викладання гуманітарних дисциплін.

Реалізація педагогічної умови – *інтенсивна адаптація курсантів до специфічних умов ВВНЗ* – відбувалась переважно за допомогою служби психологів і вихователів НАСВ, НАДПСУ та ЛДУБЖ, які здійснювали діагностику адаптованості курсантів до специфічних умов ВВНЗ та її корекцію. Одним з ефективних методів реалізації цієї умови виявився метод психологічного моделювання, який дозволяє проектувати реальні ситуації і виробляти адекватні реакції на них. Ще однією формою реалізації другої педагогічної умови стали тренінги – контрольований процес реалізації змін у знаннях, навичках або змін у поведінці того, хто навчається, через набуття досвіду.

Щодо змісту *навчання курсантів методам і технологіям роботи в умовах стресових ситуацій*, то реалізація цієї педагогічної умови полягала у формуванні в курсантів умінь і навичок роботи в стресових умовах майбутньої професійної діяльності. Серед чисельних технік і методів боротьби зі стресовими ситуаціями було відібрано ті, що за результатами теоретичних і емпіричних досліджень визнані найбільш ефективними. Перелік таких технологій було доповнено елементами технологій стрес-менеджменту. Крім цього під час формувального етапу експерименту ефективність курсантів навчали таким методам боротьби зі стресом, як: активна «взаємодія зі стресом», де джерелом стресу може стати викладач певної навчальної дисципліни або командир підрозділу; зміна погляду на проблему на основі нової інтерпретації

цієї проблеми (переоцінка стресогенного фактору); прийняття проблеми, що теж може зменшити силу стресу; активний вплив на подолання причин стресу; соціальне порівняння своєї проблеми з проблемою своїх товаришів; фізичні вправи як спосіб врівноважити фізичне та психічне навантаження; комбіновані технології, що поєднують елементи декількох технік та методик. Стресостійкість розвивалась також під час тренінгів.

Четверта педагогічна умова – *формування готовності курсантів до протидії впливу можливих інформаційних викликів та загроз в освітньому середовищі ВВНЗ* реалізовувалась шляхом спеціального навчального курсу «Основи безпечного освітнього середовища у ВВНЗ», розрахованого на 90 годин. Цей навчальний курс дозволив удосконалити знання курсантів з навчальних дисциплін «Педагогіка», «Військова педагогіка», «Військова педагогіка та психологія (у т. ч. навчання та виховання)», «Військова психологія», «Психологія кризових ситуацій», «Конфліктологія», «Морально-психологічне забезпечення військової діяльності», а також глибше розуміти суть основних видів безпеки; знаходити шляхи уникнення, мінімізації та запобігання можливим загрозам і небезпекам в ОС навчального закладу. Крім того, особлива увага у спецкурсі приділена питанням інформаційної безпеки з метою підвищення рівня готовності курсантів до протидії впливу можливих інформаційних викликів і загроз.

Отже, БОС формує особистість військовослужбовця безпечного типу поведінки та підсилює ефективність навчально-виховної дії ОП, що, у свою чергу, приводить до підвищення якості професійної підготовки у ВВНЗ.

Після завершення формувального етапу експерименту було проведено контрольне тестування курсантів ЕГ і КГ для з'ясування ефективності здійснених заходів. Результати такого порівняння наведено в таблиці 1.

Результати аналізу тестування курсантів ЕГ та КГ за *критерієм захищеності курсантів від усіх видів насильства* засвідчили значні зміни щодо посилення уваги курсантів до цієї проблеми. Суттєво збільшилась кількість курсантів ЕГ, які поставили за мету змінити психологічний мікроклімат у колективі, – на 44,31 % (з 13,92 % до 58,23 %). Результати спостережень на навчальних заняттях показали пом'якшення емоційного фону і психологічного мікроклімату, де ЕГ показали вищий відсоток, ніж КГ (відповідно 58,23 % і 14,81 %). Підсумкове тестування щодо вивчення спроектованого спецкурсу з «Основи безпечного освітнього середовища у ВВНЗ» засвідчило, що 82 % курсантів ЕГ володіють навичками, необхідними для успішного формування БОС у ВВНЗ, тоді як цей показник в КГ дорівнює лише 54,52 %.

Схожа динаміка змін між початковим (перед впровадженням педагогічних умов) та кінцевим (після впровадження педагогічних умов) етапами формувального експерименту спостерігалась також за *критерієм референтної значущості ОС*, про що свідчать результати таблиці 1.

Результати письмового опитування за *критерієм задоволеності курсантів ефективністю функціонування компонентів ОС* в КГ та ЕГ продемонстрували на початковому етапі у всіх групах майже однакову кількість респондентів з високим рівнем даних за цим критерієм (в КГ –

15,56 %, в ЕГ – 14,43 %). На кінцевому етапі високого рівня в ЕГ досягли на 60,76 % більше курсантів, ніж у КГ (14,32 %), а низький рівень сформованості БОС продемонструвало 16,46 % респондентів ЕГ та в КГ – 58,52 %.

Таблиця 1 – Динаміка сформованості безпечного освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі до та після завершення формувального етапу експерименту за критеріями (кількість, %)

<i>Критерій захищеності курсантів від усіх видів насильства</i>						
Група	Рівень сформованості БОС у ВВНЗ					
	На початку формувального етапу			Наприкінці формувального етапу		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
КГ	60 (14,82 %)	112 (27,65 %)	233 (57,53 %)	60 (14,82 %)	115 (28,40 %)	230 (56,79 %)
ЕГ	55 (13,93 %)	105 (26,58 %)	235 (59,49 %)	230 (58,23 %)	105 (26,58 %)	60 (15,19 %)
<i>Критерій референтної значущості освітнього середовища</i>						
Група	Рівень сформованості БОС у ВВНЗ					
	Початковий етап			Кінцевий етап		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
КГ	60 (14,82 %)	100 (24,69 %)	245 (60,49 %)	58 (14,32 %)	120 (29,63 %)	227 (56,05 %)
ЕГ	57 (14,43 %)	108 (27,34 %)	230 (58,23 %)	230 (58,23 %)	100 (25,32 %)	65 (16,45 %)
<i>Критерій задоволеності курсантів ефективністю функціонування компонентів ОС</i>						
Група	Рівень сформованості БОС у ВВНЗ					
	На початку формувального етапу			Наприкінці формувального етапу		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
КГ	63 (15,56 %)	107 (26,42 %)	235 (58,02 %)	58 (14,32 %)	110 (27,16 %)	237 (58,52 %)
ЕГ	57 (14,43 %)	108 (27,34 %)	230 (58,23 %)	240 (60,76 %)	90 (22,78 %)	65 (16,46 %)

Отже, отримані результати щодо сформованості БОС у ВВНЗ до та після завершення формувального етапу експерименту за критеріями дозволяють стверджувати про ефективність обґрунтованих педагогічних умов.

Цей висновок підтверджують результати статистичної обробки даних, одержані за критерієм Колмогорова-Смірнова. Відмінності у розподілах курсантів КГ та ЕГ за рівнями сформованості БОС у ВВНЗ та критеріями безпеки ОС ВВНЗ є статистично значущими: 1) за критерієм захищеності курсантів від усіх видів насильства рівень значущості $p \leq 0,05$, оскільки $\lambda_{\text{емп}} \geq \lambda_{\text{кр}}$ ($5,93 > 1,36$); 2) за критерієм референтної значущості освітнього середовища рівень значущості $p \leq 0,05$, оскільки $\lambda_{\text{емп}} \geq \lambda_{\text{кр}}$ ($5,66 > 1,36$); 3) за критерієм задоволеності курсантів ефективністю функціонування компонентів ОС рівень значущості $p \leq 0,05$, оскільки $\lambda_{\text{емп}} \geq \lambda_{\text{кр}}$ ($6,64 > 1,36$).

За результатами дисертаційного дослідження розроблено методичні рекомендації щодо підвищення ефективності формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ, у яких відображено основні напрямки діяльності НПП ВВНЗ. Рекомендується забезпечувати реалізацію загальних та специфічних принципів формування БОС у ВВНЗ; здійснювати оптимальний вибір методів навчання з метою ефективного подолання наслідків стресу або його попередження у курсантів ВВНЗ; детально розглядати зміст понять «безпека», «корпоративність», «етика поведінки» під час вивчення

гуманітарних дисциплін, чітко розмежовуючи їх одне від одного, оскільки в кожній науковій галузі вони тлумачаться по-різному; враховувати психологічні особливості процесу засвоєння майбутніми офіцерами ЗС України ключових професійних понять та категорій; використовувати тестові завдання, різні види контрольних робіт, підсумкових звітностей для визначення наявного рівня сформованості БОС у ВВНЗ; використовувати систему організованих взаємодій між суб'єктами та об'єктами навчальної діяльності (зокрема тренінги) з метою формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ; впроваджувати в практику викладання спеціальних дисциплін за професійним призначенням бойовий досвід учасників АТО; постійно моніторити стан БОС у ВВНЗ з метою невідкладного реагування на негативні зміни у його стані; розробити організаційно-управлінські, методичні і профілактичні технології безпеки навчального закладу, забезпечити використання технології постійного моніторингу (діагностики, експертизи) безпеки ОС, а також створити бази інформаційних ресурсів з питань забезпечення та моніторингу безпеки освітнього середовища ВВНЗ; послідовно впроваджувати у процес викладання гуманітарних дисциплін, зокрема «Військова педагогіка та психологія (у т. ч. навчання та виховання)», «Педагогіка», «Конфліктологія» метод рольових ігор з метою опанування ефективних стратегій професійного спілкування, взаємодії, зразків безпечної професійної поведінки, основами безпеки тощо; розробити пропозиції стосовно створення внутрішньовідомчого стандарту БОС у ВВНЗ; вивчати міжнародний досвід формування БОС, узагальнювати і презентувати його для використання керівництвом закладу та НПП; організовувати та проводити конференції, семінари, тренінги, консультації з проблеми формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ та підвищення рівня культури безпеки суб'єктів освітнього середовища ВВНЗ.

ВИСНОВКИ

У дослідженні подано теоретико-методичне обґрунтування і результати експериментальної перевірки педагогічних умов формування безпечного освітнього середовища у ВВНЗ.

1. Системно-функціональний підхід до аналізу філософських, педагогічних, психологічних теорій та концепцій, а також урахування особливостей та змісту професійної діяльності військовослужбовців дозволили визначити безпечне освітнє середовище ВВНЗ як невід'ємну умову оптимальної реалізації ОП. *Безпечне освітнє середовище ВВНЗ – це середовище, захищене від можливих різноманітних небезпек та загроз, що можуть спричиняти негативний вплив на нього чи вносити деструктивні зміни.*

На основі теоретичного аналізу досліджень з проблеми формування БОС, з'ясовано, що структуру безпечного освітнього середовища ВВНЗ складають такі компоненти: матеріально-технічний (матеріально-технічна база навчального закладу, його територія, умови праці тощо), нормативно-правовий (зміст основних положень нормативних документів, стандартів, інструкцій тощо), когнітивний (зміст навчальних програм та зміст спеціальних навчальних

дисциплін, які сприяють формуванню БОС у ВВНЗ), психологічний (всі можливі взаємовідносини у ВВНЗ та морально-психологічний клімат як результат взаємодії між суб'єктами освітнього процесу ВВНЗ) та особистісний (військовослужбовець зі сформованими уміннями і навичками виявляти, протидіяти та запобігати можливим небезпекам, загрозам, ризикам в освітньому середовищі та створювати режим безпеки у ньому).

2. Принципи формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ дозволили спроектувати систему критеріїв (захищеність курсантів від усіх видів насильства; референтна значущість ОС; задоволеність курсантів ефективністю функціонування компонентів ОС), показників (оцінка рівня захищеності курсантів в ОС; середнє значення оцінки курсантами свого ставлення до ОС; сумарна оцінка курсантами ефективності функціонування компонентів ОС), параметрів (професійна адаптація курсантів ВВНЗ; безпека життєдіяльності курсанта в освітньому середовищі ВВНЗ; комунікативна культура; виховна система на основі єдиноначальності; екстремальна компетентність; психологічна стійкість; морально-психологічний клімат та інформаційна безпека) і рівнів сформованості безпечного освітнього середовища ВВНЗ (*низький* – відсутність усвідомлення курсантами значення БОС та їх неготовність до його забезпечення; зовнішня мотивація до процесу професійної підготовки у майбутніх офіцерів переважає над внутрішньою; *середній* – усвідомлення курсантами цінності БОС та переважно сформовані у них здатність й готовність до його забезпечення; мотивація до навчання ґрунтується на основі пізнавальних інтересів; *високий* – глибоке усвідомлення майбутніх офіцерів важливості формування БОС та їх здатність і готовність конструювати власні способи і стратегії до його забезпечення; мотивація до навчання є їхньою інтелектуальною потребою).

3. З урахуванням результатів аналізу педагогічної теорії й практики професійної підготовки майбутніх офіцерів встановлено, що формування БОС у ВВНЗ буде більш ефективним завдяки реалізації в ОП таких педагогічних умов: впровадження гуманістичного підходу у процес формування військового фахівця у ВВНЗ шляхом організації спеціальної бібліотеки та використання ситуативного, діалогічного методів, методу сценарію та дискусії як різновидів групової роботи курсантів; інтенсивної адаптації курсантів до специфічних умов ВВНЗ із застосуванням методу психологічного моделювання та проведенням тренінгів; навчання майбутніх офіцерів методам і технологіям роботи в умовах стресових ситуацій шляхом використання технологій стрес-менеджменту, методів боротьби зі стресом (переоцінка стресогенного фактору, активний вплив на подолання причин стресу тощо) та тренінгів; формування готовності курсантів до протидії впливу можливих інформаційних викликів та загроз в освітньому середовищі ВВНЗ завдяки впровадженню у навчальний план закладу спеціального навчального курсу «Основи безпечного освітнього середовища у ВВНЗ».

Теоретична модель дозволяє контролювати процес формування БОС у ВВНЗ та вносити до нього корективи з метою вдосконалення професійної підготовки майбутніх офіцерів. Модель є універсальною для діагностики та

підвищення рівня сформованості БОС будь-якого ВВНЗ. У кінцевому результаті впровадження визначених педагогічних умов дає можливість сформуванню готовності суб'єктів ОС до зміцнення БОС у ВВНЗ, підвищити рівень сформованості безпечного освітнього середовища ВВНЗ та вдосконалити на його основі професійну підготовку військових фахівців.

4. Ефективність педагогічних умов формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ підтвердили результати формувального етапу експерименту. Аналіз отриманих даних за обраними критеріями, показниками, параметрами та рівнями засвідчив, що кількісні та якісні зміни, які відбулися у курсантів ЕГ, показали позитивну динаміку. На початку формувального етапу експерименту в ЕГ зафіксовано значну кількість курсантів, які вказали на низький рівень БОС у ВВНЗ (58,74 %), а наприкінці експерименту цей показник зменшився до 15,95 % (у КГ відповідно з 58,77 % до 47,04 %). Помітним є зростання в ЕГ кількості курсантів, які вказали на високий рівень безпечного освітнього середовища ВВНЗ, – до 58,99 %.

5. У змісті основних методичних рекомендацій для НПП та керівництва закладу щодо підвищення ефективності формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ відображено положення основних інноваційних педагогічних підходів; перелік основних методів та технологій, що сприяють формуванню БОС; проведення різних видів корпоративної діяльності (конференцій, семінарів, тренінгів тощо); необхідність здійснення моніторингу рівня сформованості БОС тощо.

Подане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ. Подальшого дослідження потребують особливості та методичні засади підготовки НПП до виконання функцій у БОС, розроблення системи моніторингу ОС щодо безпеки, планування наукового та навчально-методичного забезпечення БОС тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати

1. **Нечипор, Н. М.** Зарубіжний досвід військово-професійної підготовки та забезпечення безпеки освітнього середовища у військовому навчальному закладі / Наталія Нечипор // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. – Чернівці : Чернівецький нац. у-т, 2011. – Вип. 556 : Педагогіка та психологія. – С. 93–100.

2. **Нечипор, Н. М.** Сутність загроз і небезпек у військово-освітньому процесі з точки зору національної безпеки України / Н. М. Нечипор // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2011. – Вип. 33. – Ч. 1. – С. 175–180.

3. **Нечипор, Н. М.** Безпека освітнього середовища як важлива складова військово-освітнього процесу / Н. М. Нечипор // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електрон. наук. фах. вид. / голов. ред. Романишина Л. М. – 2011. – Вип. 4. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_4_20.

4. **Нечипор, Н. М.** Criteria and indicators of safe educational environment in Higher Military Educational Establishment / Nechypor Nataliya Myronivna // European Applied Sciences. – June. – 2015. – P. 27–28.

5. **Нечипор, Н. М.** Структура безпечного освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі / Н. М. Нечипор // Науковий огляд : науковий журнал. – К., 2015. – № 6(16). – С. 100–115.

6. **Нечипор, Н. М.** Принципи формування безпечного освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі / Н. М. Нечипор // Освіта та розвиток обдарованої особистості : щомісячний науково-методичний журнал. Сер. : Педагогіка і психологія. – К., 2015. – Вип. № 7(38). – С. 10–13.

7. **Нечипор, Н. М.** Вплив безпечного освітнього середовища на якість професійної підготовки майбутніх офіцерів ЗС України / Н. М. Нечипор // Освіта та розвиток обдарованої особистості. Сер. : Педагогіка і психологія : щомісячний науково-методичний журн. – К., 2015. – Вип. № 8(39). – С. 13–16.

8. **Нечипор, Н. М.** Модель формування безпечного освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі / Н. М. Нечипор // Молодий вчений. – К., 2015. – Вип. № 8(23). – Частина 2. – С. 118–121.

9. **Нечипор, Н. М.** Організаційно-педагогічні умови формування безпечного освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі / Н. М. Нечипор // ScienceRise : міжнародний науковий журнал. – Харків, 2015. – Вип. № 9/5(14). – С. 56–60.

10. **Тарасенко, Н. М.** Суб'єктивна оцінка безпеки освітнього середовища вищого військового навчального закладу: проблеми методології / Н. М. Тарасенко // Військова освіта : збірник наукових праць. – К. : Нац. ун-т оборони України ім. І. Черняхівського, 2016. – Вип. 2 (34). – С. 226–233.

11. **Тарасенко, Н. М.** Педагогічні умови формування безпечного освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі / Тарасенко Н. М. // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : Педагогічні науки. – Хмельницький, 2016. – Вип. № 4(6). – С. 207–219.

12. **Тарасенко, Н. М.** Експериментальна перевірка педагогічних умов формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ / Наталія Тарасенко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – Львів, 2017. – № 1. – С. 64–73.

13. **Тарасенко, Н. М.** Методичні рекомендації щодо формування безпечного освітнього середовища ВВНЗ / Н. М. Тарасенко // Педагогічна освіта: теорія і практика : збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський, 2017. – Вип. 22 (1-2017). – Частина 1. – С. 215–221.

Опубліковані праці апробаційного характеру

14. **Нечипор, Н. М.** Військово-освітній процес в контексті національної безпеки України / Н. М. Нечипор // Професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України: якість освіти – основа конкурентоспроможності майбутнього фахівця : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Ялта, 22–24 вересня 2011 р.). – Ялта : РВНЗ КГУ, 2011. – Ч. 2. – С. 113–115.

15. **Нечипор, Н. М.** Проблема безпечного освітнього середовища в системі військової освіти / Н. М. Нечипор // Новітні технології – для захисту

повітряного простору : восьма наук. конф. Харківського ун-ту повітряних сил ім. І. Кожедуба (Харків, 18–19 квітня 2012 р.). – Харків, 2012. – С. 389–390.

16. **Нечипор, Н. М.** Навчально-виховний процес вищого військового навчального закладу в контексті формування його безпечного освітнього середовища / Н. М. Нечипор // Питання сучасної науки і освіти : XI Міжнар. наук. інтернет-конф. (Київ, 14–16 липня 2015 р.). – К., 2015. – С. 80–88.

17. **Нечипор, Н. М.** Безпечне освітнє середовище вищого військового навчального закладу та професійна підготовка військовослужбовців / Н. М. Нечипор // Інновації та традиції в сучасній науковій думці : IV Міжнар. наук. інтернет-конф. (Київ, 17–19 серп. 2015 р.). – К., 2015. – С. 88–93.

18. **Тарасенко, Н. М.** До питання методології оцінки безпеки інклюзивного освітнього середовища / Тарасенко Н. М., Ковтун О. С. // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю : тези XVI міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 23–24 листопада 2016 р.). – К., 2016. – Ч. 2. – С. 142–144.

19. **Тарасенко, Н. М.** Педагогічні умови формування безпечного освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі / Н. М. Тарасенко // Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України : тези IX Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 8 грудня 2016 р.). – Хмельницький : НАДПСУ, 2016. – С. 339.

АНОТАЦІЇ

Тарасенко Н. М. Педагогічні умови формування безпечного освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню проблеми формування безпечного освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах. На основі аналізу наукових джерел визначено сутність поняття «безпечне освітнє середовище ВВНЗ» та удосконалено його структуру. У дослідженні обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови, що забезпечують ефективність формування безпечного освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі (впровадження гуманістичного підходу до процесу формування військового фахівця у вищому військовому навчальному закладі; інтенсивна адаптація курсантів до специфічних умов ВВНЗ; навчання майбутніх офіцерів методам і технологіям роботи в умовах стресових ситуацій; формування готовності курсантів до протидії впливу можливих інформаційних викликів та загроз в освітньому середовищі). Подано критерії формування безпечного освітнього середовища (захищеність курсантів від усіх видів насильства; референтна значущість освітнього середовища; задоволеність курсантів ефективністю функціонування компонентів освітнього

середовища), визначено їхні показники, специфічні параметри та охарактеризовано рівні. Розроблено теоретичну модель процесу формування безпечного освітнього середовища вищого військового навчального закладу. За результатами дослідження підготовлено методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо підвищення ефективності формування безпечного освітнього середовища вищого військового навчального закладу.

Ключові слова: безпечне освітнє середовище, педагогічні умови, вищий військовий навчальний заклад, курсанти, модель.

Тарасенко Н. М. Педагогические условия формирования безопасной образовательной среды в высших военных учебных заведениях. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Национальная академия Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого, Хмельницкий, 2018.

Диссертация посвящена исследованию проблемы формирования безопасной образовательной среды в высших военных учебных заведениях. На основе анализа научных источников определена сущность понятия «безопасная образовательная среда ВВУЗ» и усовершенствована его структура. В исследовании обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия, обеспечивающие эффективность формирования безопасной образовательной среды в высшем военном учебном заведении (введение гуманистического подхода к процессу формирования военного специалиста в высшем военном учебном заведении; интенсивная адаптация курсантов к специфическим условиям вуза, обучение будущих офицеров методам и технологиям работы в условиях стрессовых ситуаций; формирование готовности курсантов к противодействию влиянию возможных информационных вызовов и угроз в образовательной среде). Представлены критерии формирования безопасной образовательной среды (защищенность курсантов от всех видов насилия; референтная значимость образовательной среды; удовлетворенность курсантов эффективностью функционирования компонентами образовательной среды), определены их показатели, специфические параметры и охарактеризованы уровни. Разработана теоретическая модель процесса формирования безопасной образовательной среды высшего военного учебного заведения. По результатам исследования подготовлены методические рекомендации научно-педагогическим работникам по повышению эффективности формирования безопасной образовательной среды высшего военного учебного заведения.

Ключевые слова: безопасная образовательная среда, педагогические условия, высшее военное учебное заведение, курсанты, модель.

Tarasenko N. M. Pedagogical conditions for a safe educational environment formation in higher military educational establishments. – Qualifying scientific work on the manuscript.

The thesis on gaining scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in Speciality 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. – The National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Khmelnytskyi, 2018.

Thesis deals with the problem of a safe educational environment formation in higher military educational establishment. The pedagogical conditions that ensure the effective formation of a safe educational environment in the higher military educational establishment (introduction of a humanistic approach to the process of military man formation in a higher military educational establishment; cadets' intensive adaptation to the specific conditions of the higher military educational establishment; future officers' training of methods and technologies of work in stressful situations; formation of cadets' readiness to counteract the influence of possible in formation threats and challenges in the educational environment of higher military educational establishment) are substantiated and experimentally verified. The criteria of a safe educational environment formation in the higher military educational establishment (the protection of cadets from all types of violence; the reference significance of the educational environment; the cadets' satisfaction of the effectiveness of the educational environment functioning), their indicators, specific parameters and the levels of a safe educational environment formation in the higher military educational establishment are defined and characterized. According to the particularities of the military educational environment and within the frame work of the above mentioned basic criteria the specific parameters are defined, among which: professional adaptation of the cadets in the higher military educational establishment; cadet's health and safety in the educational environment in the higher military educational establishment; communicative culture; educational system; extreme competence; favourable psychological atmosphere and information security. It is established that the safe educational environment formation can be manifested at the following levels: low, medium, high basing on level approach to the diagnostics of the educational environment safety. These levels are based on cadets' assessments and their sense of safety which is one of the least studied and regulated characteristics of the safe educational environment in the higher military educational establishment. The theoretical model of the process of a safe educational environment formation in the higher military educational establishment is developed. The methodological recommendations for academic staff concerning a safe educational environment formation in the higher military educational establishment were developed. It is determined that the safe educational environment of the higher military educational establishment forms the serviceman personality of a safe type of behaviour and enhances the effectiveness of educational activities in the educational process, which, in turn, leads to an increase of the professional training quality of the Armed Forces of Ukraine future officers.

Key words: safe educational environment, pedagogical conditions, higher military educational establishment, cadets, model.